

6. Жиліна Л. Патріарх Оглоблін // День. – 2005. – № 236. – С. 7.
7. Здоровега В. Сучасна українська комедія. Критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1959. – 325 с.
8. Килимник О. Ожили степи і села (Тема колгоспного села в українській літературі). – К.: «Знання», 1968. – 52 с.
9. Минко В.П. Не називаючи прізвищ / Вступна стаття Кисельова Й. – К.: «Дніпро», 1970. – 107 с.
10. Подлужна А. Нині прізвища називати можна // Дзеркало тижня. – 2002. – № 4(379). – С. 9.

SUMMARY

The author gives in the article the review of postwar Ukrainian dramaturgy. The causes stood on the way of this genre development and the ways of stage embodiment problems solving are examined. The general characteristic of the most popular dramas of 40-50s of XXth century (psychological drama of Yu. Yanovsky «The prosecutor's daughter» and comedy of V.Mynko «No calling the surnames») is proposed.

Валентина Челбарах

ПОЕЗІЯ СИЛЬВЕСТРА ЯРИЧЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ПОРУБІЖЖЯ ХІХ – ХХ віків

У статті здійснено спробу висвітлення смислових особливостей поетичного доробку С.Яричевського, розмаїття художніх засобів його лірики та ліро-епосу. Авторка з'ясовує функціональну присутність та оригінальний поетичний проект письменника в контексті літературних тенденцій порубіжжя ХІХ – ХХ віків, розглядає основні елементи моделей поетичного світу митця.

Наприкінці ХІХ віку столиця Австрії Відень особливо магічно приналежала до себе митців і вчених, які збагачували її духовне життя. Уже в той час світову славу мали Віденський університет та Академія наук, а, скажімо, школу медицини у світовій спільноті репрезентували такі вчені, як Т. Більрот і З. Фройд. 1897 року представниками богемі

(художники Г. Клімт, Е. Шіле, архітектори Й. Ольбрих, О. Вагнер, драматург і театральний критик Г. Бар тощо) була заснована група «Віденський Сецесіон». Молоді митці безкомпромісно заявили про відмову від нав'язуваної академізмом опіки. Їхня програма передбачала боротьбу за «право на творчість», за мистецтво як таке. Йшлося про протистояння між «великим мистецтвом» і «другорядними жанрами», «мистецтвом для багатих» і «мистецтвом задля бідних». «Віденський Сецесіон» відіграв помітну роль у розвитку модерну як сили, опозиційної офіційному академізмові. Молода генерація виступала за усунення обмежень, накладених на мистецтво соціальним, політичним та естетичним консерватизмом, і висунула ідею перетворення соціуму посередництвом мистецтва. Першим президентом Сецесіону став відомий австрійський художник Г. Клімт. Прикметно, що в його творчості поєднувалися дві тенденції, характерні для австрійського малярства кінця XIX століття – традиційний історичний та імпресіоністичний живописи. Ранні роботи художника витримані в традиційній академічній манері з відчутними «вкрапленнями» натуралізму. Із часом він усе помітніше тяжів до символізму, орнаменталізму, уникав традиційної світлотіні, віддаючи перевагу нейтральному освітленню, звертався до стилізацій і мотивів, запозичених із середньовічного візантійського та східного мистецтва.

Перебуваючи у Відні, С.Яричевський зблизився з австрійськими сецесіоністами, чия творчість, за словами Тамари Гундорової, зорієнтовувалася «... на розкованість плоті, чуття, на еротизм, стилізацію, імпресіоністичний психологізм, на спонтанність...» [2, с. 90]. У листі до О.Маковея від 5 листопада 1898 року С.Яричевський висловив переконання у необхідності нових підходів до літературної творчості: «Роздумать мені радите над тим, чи писать поезіі, чи ні, бо в мене, як і в

Вас, і в Лепкого, і в інших нерозвинена сфера чуття... Признаюсь Вам, що я вже й давно над тим думав... Цікавий Ваш погляд на сферу, з якої брати теми до писання! «Живе життя» і більш нічого!.. Живе жите... отже після Вас писатель має би хіба бути тим, що в «образоробстві» фотограф? Гарна тоді була б штука – нівроку їй? «Бондариха» знову Вам «не причеплена до землі», бо не знати, «де то діється». Чей же всякий пізнає, що не в Китаю, ані на місяці, тільки в руській краю, бо є і руський семінарист і великоміська гусочка... Ви собі маєте часом цікавий погляд на літературу і штуку і після укованого шаблону хочете міряти... Зле у Вас одно: здається Вам, що ніхто з русинів, а ще до того з молодезі, не має поняття о літературі світа, нічого не читає й не в силі поняти. Боже мій, се ж несправедливо! І ми тут у Відні щось робимо і учимося і гімнастикуємо мозок, як можемо» [8, с. 491; 492]. Отже, тяжіння до сецесії письменник пояснював насамперед малорозвиненістю чуттєвої сфери художньої творчості, що закономірно спричинялося до наслідування, певних стереотипів.

За Ю.Ковалівим, сецесія – це «перехідний етап в еволюції літератури, культури... Ранні модерністи на різних стадіях еволюції мистецтва обстоювали своє тлумачення поняття... вбачаючи в ньому розрив із логоцентричною традицією художньої творчості, протиставляли їй артистичний порив до «аристократизму духу», що спостерігалось у творчості прерафаелітів, символістів, неоромантиків та ін., виявляли інтерес до орієнтального письменства... Найвиразніше вона виявляється у випадках, коли певне стильове утворення засвідчує перехід від одного напрямку до іншого, але не стає напрямом» [3, с. 384]. У творах С.Яричевського, з нашого погляду, сецесія оприявнюється передовсім тяжінням до символістсько-імпресіоністичної стилістики. Письменник

повсякчас виявляв інтерес до іманентних рис людської особистості, аналітичного заглиблення у сферу підсвідомого, есхатологічних мотивів, до відтворення найтонших душевних порухів, неусвідомлених бажань, вражень індивідуума. У його творчості виразно простежується криза позитивістської концепції світоустрою, як і момент зміни ідеологічної картини світу, що в Україні припадає на межу ХІХ – ХХ ст. Художні пошуки С.Яричевського були пов'язані з докорінною зміною естетичних орієнтацій «реалізм – модернізм». Хоча письменник не належить до першорядних постатей літературного процесу зламу віків, у його творчості чітко віддзеркалилися ті типи естетичних опозицій, які викликало входження українського письменства в загальноєвропейський культурний контекст.

В образному світі Яричевського смисли прочитуються на паралельних рівнях: персонаж як символ цільної натури; символ певної поведінкової моделі, соціальної позиції; символ філософської ідеї, світоглядної настанови. При цьому не можна заперечувати чітко оприявленого в ліриці Яричевського реалістичного світобачення. Одне слово, маємо підстави для висновку про те, що частина творчого доробку письменника репрезентує характерний для перехідної епохи синкретизм художньо-стильових тенденцій.

Слід сказати, що для С.Яричевського входження в символічну образність було органічним. Адже формування мистецьких уподобань літератора відбувалося на ґрунті народницької традиції. Між тим, символізація образів простежується вже в ранній поезії автора. Яричевський ніколи не цурався соціальної, громадянської проблематики, тому естетські тенденції в його творчості переплітаються з народницькими, а символістський спіритуалізм – із релігійним

світовідчуттям. Символістичні мотиви в цьому разі вияскравлюють насамперед ставлення автора до дійсності – захоплене чи навпаки заперечливе.

Справжня народність мистецької позиції С.Яричевського полягає в тому, що він із винятковою глибиною відтворив духовно-моральне обличчя свого народу з його психологічними, етичними, ментальними протиріччями, спричиненими і кріпосницьким гнітом, і трагедією бездержавності, і відвічною боротьбою проти різних ординців-уярмлювачів. Із реалістичних позицій зображує поет злиденне життя простолюддя, його драматизм, представляє глибоко хвилюючі епізоди страждання людської душі. За жанрами це вірші-оповідання («Вечір в неділю», «Похорон», «Сумна палата»), вірші-новели («З пісень вічно нових», «Пантум»), вірші-монологи («Катам», «Утихло вже горе...»). Соціальне буття, картини горя й болю рухаються крізь свідомість ліричного наратора, набуваючи емоційно-узагальнюючої тональності. Медитативна рефлексія з приводу сумних картин життя увиразнює емоційність, переживання ліричного персонажа («Коли побачиш»).

Для ранньомодерністського періоду розвитку української літератури було характерним повторення тенденції, властивої романтичному мистецтву. Маємо на оці розробку теми поета й поезії. У нових історичних умовах, урахувавши культурну семантику доби, літератори вдавалися до активних спроб художнього осягнення ролі поетичного слова в реальному житті. У С.Яричевського слово співвідносилось з внутрішнім світом особистості як осердя словесної рецепції. Письменник прагнув розширити зображально-виражальний потенціал слова, охопити щонайширші виміри буття, висвітлити різні стани душі індивіда, його настрої. У цьому аспекті Яричевський –

переважно антириторичний, сказати б, «приземлений». Для нього творчість – сенс життя. Поетичне ж слово, «втручаючись» у життя, трансформує й удосконалює його. Мотив митця та поезії розгортається й у віршах «Пестрі звуки», «Не жаль мені», «Не співати пісень!», «Пісня-пробудителька», «Ти питаєш мене», «Ессе amorem», «Як пісня грає!», «Поетові», «Тихе щастя» тощо. Письменник звертається до осмислення проблем мистецтва, філософії, культури загалом, обстоюючи їх право на виховання розуму, совісті, людинолюбства, національної свідомості українців.

У філософській ліриці С.Яричевського простежується тяжіння до масштабності художнього мислення, розлогих поетичних узагальнень, синтетичного змалювання буття, розв'язання складних життєвих конфліктів. Ясна річ, що домінує тут філософська проблематика, як і філософське сприйняття дійсності, людини. Підґрунтям художнього світобачення поета стає думка. Унаслідок цього виформовувалася й емоційність нового типу, основа якої – енергія думки, відчуття. Усі лінії філософських роздумів Яричевського тягнуться до людини, людського буття в його переважно індивідуальних виявах. Поезія «Гімн до чоловіка», скажімо, ґрунтується на бінарній опозиції: людина – це водночас «геній» і «могутній червачок». Письменник визнає самодостатність людської особистості, піднесено сприймає очевидний рух людської думки й почуття. Водночас він заакцентовує «лютий сум» людського буття – безсилля перед вищим Духом, Всесвітом.

С.Яричевський порушує проблеми неба і землі, матерії й духу, тлінності земного й незнищенності ідеального. У фокусі образної обсервації поета опиняються дійсність і мрія («Мрія», «Мрія-надія», «Рання година», «Вічність»), безрадісне сучасне й жадане майбутнє

(«Віра», «Весь клубочок...»), добро і зло («Надлетів біль»), земні турботи людини («Недоспіви розпуки»), «гармонія світа» та її тлінність («Розплинуся в хрусталь», «Тиха туга»), «вселюдське серцець братання» («Широкий шлях»), здатність людини до самопожертви («Сестра милосердя»), розкріпачення людського духу («Вернути б нам», «Вечір», «Діти розпуки»), слава як філософська категорія («Слава») тощо.

«Досвід львівських, а пізніше особливо віденських років допоміг письменникові розуміти потребу сконцентрування своєї уваги на явища великоміського життя і розцінювати з цієї перспективи свою власну долю, - зазначає Магдалина Ласло-Куцюк. – Внаслідок цього Яричевський був одним із перших українських поетів, які порвали з магічним колом поетизації села і заклали основи урбаністичної теми, якій у поезії нашого століття судилося таке важне місце. Його жанрові картини з побуту метрополії, його зарисовки типів і ситуацій збагатили обрії і палітру... української поезії» [5, с. 18].

Тема України – одна з центральних у ліриці С.Яричевського. І розкривається вона через численні кола міфопоетичної творчості письменника. У його візіях Україна постає в образах рідної Галичини, козацької матері, раю, Храму, прекрасної пісні, степу – козацького осередку, весняних хвиль, сердечних розмов. Водночас рідний край асоціюється зчаста з поганим сном і навіть «цвинтарищем», «де мруть / сини сварливі – та й в могилі / ще трупи трупів рвуть, жеруть...» [7, с. 38]. Мотив стражденної, розіп'ятої на хресті Вітчизни вирізьблюється в художньому світі Яричевського як код міфу, увиразнюючи її сутнісне обличчя.

У деяких віршах згадуються події героїчного минулого України: княжі часи («Вічна панщина»), «силачі-гайдамаки» («Згадка»), задунайське

козацтво («1868 – 1898») тощо. Як правило, такі спогади увиразнюються романтичним мотивом туги за героїкою лицарської минувшини. Ліричний герой переймається долею нещасних краян, набуваючи інтимної спорідненості зі своєю поневоленою Вітчизною, яку називає «тихою», «любою», «засмученою», «далекою» і нарешті – «оновленою» («Поклін родині»).

Одним із домінантних у творах Яричевського про Україну є мотив відступництва, зради. Україна постає в образі нещасної матері, яку зрадили діти, «з вороженьками» засівши «вкупі» («В альбом», «Удар за ударом»). А в баладі «Ангел-убійник» цей мотив, так би мовити, персоналізується. Йдеться тут про «славну» вдову, яка виховала красуню-дочку. Проте щастя матері не тривало довго. Дівчина вийшла заміж за панича-ляшенька й життя родини повністю змінилося. Зрештою дочка виганяє матір з рідної хати. Але не судилося щастя й зрадниці: під час причастя вона померла на східцях костюлу від руки ангела, який «вдарив по лиці безбожну». Ця смерть стає Божою карою за відступництво від свого народу, його традицій, звичаїв, мови. Засуджуючи зрадництво з позицій християнської моралі й під кутом зору загальнолюдських цінностей, письменник переконує: ніякі «солодощі», дані з рук ворога рідного народу, не можуть зробити людину щасливою. Чи не найтрагічнішою спадщиною багатвікового панування чужинців в Україні автор вважав прищеплення народів огидного комплексу меншовартості, відрази до всього рідного.

Символічний образ матері-«вітчини» зустрічаємо й у поемі в прозі «Пелікани». У поемі в прозі «Ангел-заточник» знову розгортається мотив воскресіння України. Українські реалії тут – очевидні, тому Яричевський вдається до символічного образу дзвонів воскресіння, якого так потребує і край, і народ. Центральними в поемі в прозі «Помалу, помалу...» є образи

українського степу і козацьких могил, асоційовані з минулою долею-славою. На цьому тлі сучасна Україна порівнюється поетом із Каїноюю «злобою».

Інтимна лірика С.Яричевського прикметна синкретизмом типів художнього осягнення почуттів людини. У ранніх творах, скажімо домінує реалізм із характерним утвердженням конкретно-історичних форм («Передше – тепер», «Я раз стогнав», «Ти любиш», «Бувало», «Помста», «Над дунайською сагою», «Межи нами...» та ін.). У пізніших поезіях превалує суб'єктивно-емоційне світосприйняття, а пристрасть дедалі частіше поступається місцем медитативній елегійності. Кохана постає у творчості письменника не так конкретною, «портретованою» жінкою, як духовною істотою, втіленням жіночості. Мотиви зустрічей і розставань пов'язуються часом із мотивами закономірностей світового буття, його надій і смутків, появи й зникнення.

Пейзажі С.Яричевського не можна назвати живописними чи асоціативними. Однак природа в художньому світі поета повсякчас пов'язується з осягненням самоцінності людської особистості, життєвих реалій («В листках бушує вітер», «Цвітуть рожі», «Зимовий образець»). Переважають тут осінні пейзажі, що навівають елегійний смуток, хоча трапляються й життєстверджуючі настрої («Наді мною лист зелений / і пахучий цвіт, / світ так пишно умаєний / небу шле привіт. // І я чую: легіони / чувств у груді пресь, / линуть звуки, барви, тони, / срібна пісня ллесь» [8, с. 129]).

На загал же, балада посідає помітне місце в поетичному спадкові С.Яричевського. У ній виявилось, за спостереженням Магдалини Ласло-Куцюк, «... глибоке розуміння засад цього жанру – постулату про те, що правда неминуче переможе кривду, що справедливість є іманентною

властивістю людського життя. В баладах Яричевського перемагають завжди бідні і скривджені. Втручання надприродних сил приводить до остаточного торжества добра над злом... Яричевський уміє створити автентичну баладну атмосферу, викликати жах і неспокій через присутність «нечистої сили», і в той же час повернути, як це часто буває в ... фольклорі, все це «чортовиння» на чистий жарт» [5, с. 23]. Балади письменника, написані в період першої світової війни («Три сини», «Щаслива мати», «В лазареті»), підносяться до трагедійного звучання. Так, сюжет твору «В лазареті» був підказаний реальним фактом (лазарет знаходився неподалік будинку, в якому мешкав письменник у Сереті). Герої балади – репрезентанти ворожих таборів. Однак, опинившись на межі життя й смерті, вони нарешті усвідомлюють, що були заручниками в руках «влада імущих». Яричевський тут на національному рівні ставить і прагне розв'язати глибоко гуманістичну проблему істинного братолюбства.

У доробку С.Яричевського звертають на себе увагу й байки. Їх образний лад, асоціативна парабола зумовлюються тематикою й орієнтацією на читача. Практично всі байки письменника – це аранжування традиційних мігруючих сюжетів (Езоп, Л.Глібов), уснопоетичних («Билина») чи античних («Геракль на роздорозі») мотивів. Характерно, що байка Яричевського, де піддаються аналізу реалії людського буття (щастя – «Буря», свобода – «В неволі», вибір – «Нарада круків»), наближається до притчі. Висновок такого твору – своєрідна максима, оприлюднена, як правило, в констатуючій формі: «Діти! Буря і в життю / Пісню заgrimить свою, / Не сумуйте – прогуде / Й щастя сонечко зійде!..» [7, с. 148].

Оригінальним є образний світ байки Яричевського. Так, Муха виступає в нього символом «зайвої», малозначущої людини, Билина – втіленням ностальгії, суму, Лев – уособленням потягу особистості до волі, круки – пристосовництва тощо. Байки письменника прикметні відсутністю комедійних ситуацій, жвавими діалогами, наявністю реалістичної деталі, типовими характерами. Одне слово, маємо підстави для висновку про те, що С.Яричевський продовжив традиції реалістичної байки XIX століття в українській літературі зламу віків.

Вірші, ліро-епічні поеми, поеми в прозі, байки та балади С.Яричевського не вражають особливими знахідками в сфері поезики. Письменник виявився переважно традиційним. Тим часом його віршотворчий арсенал мав виразно індивідуальне стильове забарвлення. У ліриці поета, прикметній мелодійністю, часто зустрічаємо замкнену композицію вірша, недомовленість (три крапки), усічені рядки, що загострюють розгортання сюжету та ін. Помітним є також тяжіння письменника до сюжетної градації, що завершувалася б катарсисом. Поезія митця сповнена потужної внутрішньої пристрасті. Тому він обходився «приземленим», позбавленим «красивостей» словником і незначним числом тропів – переважно тих, що також не претендують на особливу «поетичність». Метафори, алегорії поета – прості й прозорі. Особливе місце в його творчості належить епітетам, найуживанішим, ключовим із-поміж яких є епітет тихий: «тихі мрії», «постаті тихі», «дитинні тихі времена», «ти народився принижений, тихий», «тихе щастя», «тихий брате», «тиха туга», «тиха наша вітчизно», «тихі весни», «тиха, чаруюча радість» тощо. І йдеться тут не про спробу абстрагуватися від кричущих життєвих суперечностей, а про активне прагнення поета знайти спокій,

гармонію в людському світі, протиставити їх антигуманному духові «борб і злості».

Для літературного процесу помежів'я XIX – XX століть Сильвестр Яричевський – постать характерна. Його поетична творчість репрезентує напружені пошуки шляхів художнього пізнання людини й світу в період соціальної нестабільності. Прикметно, що таке пізнання відбувалося не через зовнішнє сприйняття подій, а шляхом внутрішньо-духовного їх осягнення. Письменник тяжів до образного віддзеркалення буття під кутом зору активної особистості, розширюючи в такий спосіб поле художніх спостережень, застерігаючи від одновимірного (переважно апологетичного) його потлумачення, намагаючись показати людину в її відвічних пошуках гармонії з довкіллям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гачев Г.Д. Содержательность художественных форм. Эпос. Лирика. Театр. – М.: Просвещение, 1968. – 476 с.
2. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму: постмодерна інтерпретація. - Львів: Вид-во «Літопис», 1997. – 299 с.
3. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. – Т.1 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
4. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. – Т.2 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
5. Ласло-Куцюк М. Сильвестр Яричевський (1871-1918) // Яричевський С. Твори: В 2т. – Бухарест: Критеріон, 1977. – Т.1. – С. 5 – 34.
6. Шляхова Н.М. Емоції і художня творчість. – К.: Мистецтво, 1981. – 103 с.

7. Яричевський С. Твори: В 2 т. – Т.1. / Підготовка текстів, вступна стаття та примітки Магдаліна Ласло-Куцюк. – Бухарест: Вид-во Критеріон, 1977. – 302 с.

8. Яричевський С. Твори: В 2 т. – Т.2 / Упорядкувала Магдаліна Ласло-Куцюк. – Бухарест: Вид-во Критеріон, 1978. – 510 с.

SUMMARY

In the article an attempt was made to show the peculiarities of the poetic contribution of Jarychevsky and the variety of the stylistic devices in his lyrics and his epic works. The author of the article studies the functional existence and the original poetic project of the writer in the context of the tendencies of literature of the XIX – XX century. Main elements of the models of poetic world of the writer are also studied.